

Ouders met een migratieachtergrond ondersteunen bij specifieke opvoedvraagstukken

Infosheet voor gemeenten

Marjolijn Distelbrink - Jamila Achahchah

Gemeenten en organisaties met een pedagogische rol hebben de taak ouders te ondersteunen bij hun dagelijkse en soms wat grotere opvoedvragen. Ouders met een migratieachtergrond hebben te maken met extra uitdagingen. Daarbij worden ze onvoldoende ondersteund. Een deel van voor hen belangrijke vragen blijft liggen.

Kennisplatform Inclusief Samenleven (www.kis.nl) heeft in de afgelopen jaren uitgezocht om welke vragen het gaat en hoe daar beter op in te spelen. In deze infosheet geven we inzicht in de specifieke opvoedvraagstukken en hoe gemeenten hierin hun rol kunnen oppakken.

Specifieke opvoedkwesties: belang van ondersteuning neemt toe

Ouders met een migratieachtergrond hebben deels dezelfde vragen als alle ouders: bijvoorbeeld rond gehoorzamen, eten, zindelijkheid, social media en gamen of de puberteit. Maar daarnaast hebben zij eigen vragen die te maken hebben met hun migratieachtergrond en minderheidspositie in Nederland. Het gaat dan bijvoorbeeld om de religieuze opvoeding, normen en waarden die niet aansluiten bij de mainstream. Of om het ondersteunen en begeleiden van kinderen bij ervaren uitsluiting, zoals discriminatie of andere vormen van negatieve bejegening. Het ondersteunen van ouders bij dit soort thema's wordt steeds belangrijker. De negatieve beeldvorming neemt de laatste jaren toe; jonge in Nederland opgegroeide ouders ervaren een grotere kloof met de omgeving dan in hun jeugd.

Voorbeelden van specifieke opvoedvragen

Uit KIS-onderzoek blijkt welke vragen zoal spelen bij ouders:

- Hoe begeleid ik mijn kind bij de opvoeding binnen het geloof, in een omgeving die daar niet altijd tolerant tegenover staat?
- Hoe maak ik mijn kind weerbaar tegen discriminatie of racisme; hoe praat ik hier met mijn kind over?
- Hoe combineer ik mijn eigen waarden met dat wat de Nederlandse opvoedomgeving vraagt?
- Hoe voed ik mijn kind op in een buurt waar veel onveiligheid is of negatieve invloeden zijn?
- Hoe zorg ik dat mijn kind positief blijft over haar/zijn kansen en zich niet afkeert van de samenleving?
- Hoe kun je je kinderen opvoeden tot weerbare, in de eigen achtergrond en Nederlandse maatschappij gewortelde, personen met een stevige identiteit?
- Hoe kan ik mijn dochter zo opvoeden als ik wil maar ook zorgen dat het vanuit mijn gemeenschap wordt geaccepteerd?
- Hoe kan ik mijn dochters meer beschermen maar ze ook niet het gevoel geven dat ik onderscheid maak tussen mijn zoons en dochters? Hoe kan ik de balans vinden?

Uit het onderzoek **Moeders van de tweede generatie (2020)**

“Moeilijk anno 2019? Hoe Nederlanders naar ons kijken als allochtonen. We zijn hierdoor zelfs verhuisd van een wit dorp naar een gemixte wijk in de stad. Mijn kind werd gepest, uitgescholden als zwarte, krijgt opmerkingen als heb je “chocolade of poep gesmeerd”... het werd erg. Mijn kind was aan het lijden en wij ook, hij durfde niet meer op straat en niet naar school. we hebben het zwaar gehad. Het maakt niet uit wat je doet, ook al verf je je haar blond je blijft de buitenlander. Ze voelen zich beter, superior. Alsof we dom achterlijk en arm zijn. Niet iedereen hoor, ik heb een paar goede Nederlandse vrienden. Ik heb het over een grote meerderheid, en vooral degenen die Wilders’ optreden zien als groene kaart om alles uit te roepen.”

■ *Somalisch-Nederlandse moeder, 3 kinderen*

“Ja, in mijn tijd was het positiever. Je had dat IS gedoe niet, dat terrorisme gedoe, wij woonden in een flat. We waren het enige buitenlandse gezin. Waren 8 woningen, waren verder bejaarden of geen gezinnen. Nooit klachten gehad. Nooit. En buiten en op school of werk nog nooit wat van gemerkt. Nu ik kijk naar mezelf en mijn kinderen, het was anders. Ze hadden meer respect voor ons dan nu. Nu niet. op school ook. Nu kijken ze echt anders naar je.”

■ *Turks-Nederlandse moeder, 3 kinderen*

Opvoedondersteuning bij specifieke vraagstukken is niet vanzelfsprekend

In veel gemeenten is er geen of onvoldoende specifieke steun voor ouders bij de genoemde vragen. Hier zijn verschillende redenen voor.

- De vraagstukken van ouders met een migratieachtergrond zijn onvoldoende in beeld bij professionals en gemeenten.
- Mede daardoor krijgen ze niet de urgentie die ze verdienen.
- Er is doorgaans geen visie op inclusieve opvoedsteun ontwikkeld.
- Werkwijzen, methodieken en interventies zijn nog nauwelijks op dit type vraagstukken afgestemd.
- Uitvoerende organisaties zijn in hun personeelsbeleid, werkwijzen en aanbod nog niet altijd divers en inclusief.

Uit het onderzoek *Moeders van de tweede generatie (2020)*

“Discriminatie, ik heb het er eigenlijk nooit over. Ik wil ook niet dat ze denken dat iedereen discrimineert. Ik zeg altijd: het is net een piramide, een klein stukje daarvan zijn de rotte appels, de rest zijn allemaal hartstikke lief en aardig, goede mensen die goede waarden en normen hebben geleerd. Anders krijgen ze juist angst om dadelijk te gaan solliciteren enz. Ik bespreek het gewoon niet. Tuurlijk als ze een keer het gevoel hebben dat ze gediscrimineerd worden dan zullen ze er wel mee komen.”

- *Marokkaans-Nederlandse moeder, 4 kinderen*

- Professionals hebben niet altijd de juiste competenties om ouders in een minderheidspositie goed te ondersteunen. ‘Sensitief vakmanschap’ is iets wat velen nog moeten leren.
- Als er al aandacht is voor specifieke vraagstukken, is de aandacht vaak gericht op moeders. Vaders worden in de meeste gevallen nog helemaal niet bereikt, terwijl hun rol van wezenlijk belang is.
- Ouders hebben niet altijd de kennis waar ze terecht kunnen, maar vaak ook geen vertrouwen dat zij met hun vraagstukken of visie op opvoeding terecht kunnen bij de reguliere organisaties. Ze vrezen veroordeeld te worden.
- Er liggen kansen om deze thema’s op te pakken. In eigen gemeenschappen of informele netwerken worden ze vaak wel besproken. Maar hier wordt nog onvoldoende bij aangesloten of mee samengewerkt.

Het omgaan met de positie als minderheid en het bicultureel opvoeden is een extra opgave, zegt M. Moeder praat erover met familie en vrienden. Ze kan er niet mee terecht bij voorzieningen. Want: in de maatschappij (breder dan de voorzieningen) zit zo’n overtuiging dat het Nederlandse beter is. “Het discours in Nederland is dat vrijheid van meningsuiting heel heilig is, maar de vrijheid van seks staat zelfs boven deze waarde. Want als je als ouder een ander mening hebt over seks dan is dat niet goed. En dit is een visie die voor iedereen moet gelden, dat is wat mensen werkelijk denken in het hoofd.”

- *Turks-Nederlandse moeder, 3 kinderen*

Wat kunt u als gemeente doen?

Het laten liggen van de vraagstukken brengt het risico met zich mee dat ouders of kinderen vastlopen en zich niet gezien en gehoord voelen in hun vragen. Het vertrouwen – ook voor andere opvoedvragen – om bij reguliere opvoedsteun aan te kloppen, kan toenemen als u als gemeente dit soort vraagstukken wel adresseert. De gemeente kan ondersteuning van ouders bij specifieke vraagstukken op verschillende manieren stimuleren.

- Specifieke opvoedvragen als thema *agenderen* in de gemeente, in het overleg met de door de gemeente gefinancierde reguliere organisaties voor opvoedondersteuning zoals CJG's, buurtteams, welzijnsorganisaties of scholen.
- De link leggen met *informele partijen*, sociaal ondernemers of sleutelpersonen die dichtbij ouders staan; onderzoeken wat zij al doen en wat ze nodig hebben.
- Samen met de belangrijke stakeholders (formeel en informeel/sociaal ondernemers) een *plan maken* voor wat nodig is: in welke setting, door wie, en met welke middelen kunnen ouders het beste gesteund worden bij hun specifieke opvoedvragen? Hoe kunnen ouders worden bereikt die eventueel nog niet in beeld zijn?

- Verkennen hoe formele en informele organisaties daarbij structureel kunnen *samenwerken*; hier ook ruimte voor vrijmaken in het takenpakket van of de opdrachtverstrekking aan beide partijen.
- Als nodig sleutelpersonen en/of personen in reguliere organisaties *trainen* voor groepsondersteuning van ouders rond de genoemde vraagstukken.
- *Investeren* in scholing, kennis en/of specifieke methodieken bij reguliere organisaties.
- Met deze organisaties het gesprek aangaan over *diversiteitsbeleid* in hun organisatie.
- Zorgen voor *financiering* en verduurzaming van de aanpak; houd daarbij ook rekening met vergoedingen en ondersteuning voor informele krachten; bouw duurzame relaties op met informele organisaties of organisaties in het voorveld.

Uit het onderzoek *Moeders van de tweede generatie (2020)*

“Je bent geen baas over de opvoeding. Nederlanders sturen het zoveel dat je als moslim bijna niet kan zeggen, dat hoort niet bij mij of dat doen wij niet. Daar moet je dan echt weer voor vechten. Ik vind het moeilijk dat je niet kan zijn wie je bent. Het wordt altijd confrontatie.”

- *Marokkaans-Nederlandse moeder, 4 kinderen*

De gemeente Leiden als voorbeeld

Een prachtig voorbeeld van hoe het op de kaart zetten van specifieke opvoedkwesties veel ouders kan helpen, levert de gemeente Leiden.

In Leiden sloegen de gemeente en de welzijnsorganisaties Buzz en SOL de handen ineen om ouders te ondersteunen bij weerbaar opvoeden. De gemeente ondersteunde het contact tussen de genoemde twee instellingen; samen onderzochten zij wat nodig was in de gemeente. De uitkomst was de wens een tiental sleutelpersonen te trainen in het cursusaanbod weerbaar opvoeden. Er werden tijd en middelen vrijgemaakt en een plan van aanpak geschreven om het proces goed in te bedden en richting te geven. Beide organisaties hielpen bij het vinden, selecteren, trainen en goed begeleiden van de getrainde sleutelpersonen. Dit bleek ook een belangrijke voorwaarde voor het laten slagen. De begeleiding kost tijd en aandacht. Er is gezorgd voor een financiële vergoeding voor de getrainde sleutelpersonen, voor ruimtes, koffie, thee, beamers, en voor intervisie.

Uiteindelijk leverde de gezamenlijke aanpak, waarin de gemeente dus een belangrijke regierol had, een mooi resultaat op. Er zijn tientallen moeders getraind, die zijn geworven via de netwerken van de sleutelpersonen zelf.

De gemeente bleef betrokken, zorgde voor zichtbaarheid en inbedding; bijvoorbeeld voor aanwezigheid van de wethouder bij het afsluiten van de groepen. En voor vervolg financiering; het trainen van nieuwe sleutelpersonen, waaronder ook enkele mannelijke trainers, zodat er ook vadergroepen konden starten.

De gemeente zag dit als belangrijke resultaten:

- een zeer diverse groep ouders heeft het gesprek met elkaar gevoerd over opvoeden en steun gehad aan elkaar;
- er zijn thema's besproken die anders onbesproken blijven maar die wel veel ouders bezig houden, zoals omgang met negatieve beeldvorming of discriminatie en taboe-onderwerpen;
- er kwamen vragen omhoog waarvoor ouders warm zijn doorverwezen naar hulp of waarvoor het CJG een vervolg aanbod ontwikkelt (bijvoorbeeld over omgaan met pubers); netwerken van de ouders zijn uitgebreid.

Intussen werkt de gemeente nu (2023) aan uitbreiding van de methodiek weerbaar opvoeden met enkele thema's die in de oudergroepen veel naar voren komen. Meer informatie is verkrijgbaar via Naima Reggani n.reggani@buzzleiden.nl of Christien Hoek choek@solnetwerk.nl.

Uit het onderzoek *Moeders van de tweede generatie* (2020)

“Heel veel ouders, ook al lopen ze ergens tegenaan, zoeken niet de juiste de hulp, omdat ze heel erg het gevoel hebben dat ze niet begrepen worden. Wat daar heel lastig aan is, is zelfs als ze wel bepaalde hulp zoeken, laten ze bepaalde informatie achterwege. Ze vertellen niet het hele verhaal of hoe zij erin staan of wat zij eigenlijk graag willen, waardoor de hulp niet past bij het probleem, want ze weten niet wat er precies aan de hand is. Op een gegeven moment haken zij inderdaad ook af en uiteindelijk worden die problemen alleen maar groter.”

■ *(Oudercoach focusgroep)*

Wat kan KIS bieden?

Training weerbaar opvoeden en een pool van trainers

Op basis van onderzoeken en koplopers met veel kennis over vragen die bij ouders leven heeft KIS een training weerbaar opvoeden ontwikkeld voor oudergroepen. De training begint met waardenopvoeding; met dat wat ouders hun kinderen willen meegeven; aan de hand van een oefening met een boom. Daarna worden naar keuze specifieke thema's behandeld zoals discriminatie en de opvoeding van jongens en meisjes. Met de methode "weerbaar opvoeden" zijn intussen zo'n 1.000 ouders bereikt in 8 gemeenten. De training wordt veel gegeven door semi-professionals die dicht bij ouders staan. Er is een 'pool' van personen die zijn getraind in de methode. Dit zijn veel vrouwen maar ook enkele mannen, die de training aan vadergroepen geven. Personen uit de pool zijn ook buiten hun gemeente inzetbaar, maar het kan ook logisch zijn in de gemeente zelf personen te laten trainen. Personen die gewend zijn te werken met groepen in informele organisaties, of reguliere professionals.

Zie: Pool van trainers

Aanbod opvoedmethodieken andere organisaties

Ook verschillende grassroots organisaties hebben interessant aanbod op dit terrein: zoals Trias Pedagogica, die opvoeddebatten organiseert voor vaders van diverse afkomst die niet bij de reguliere voorzieningen terecht komen. De basis- en verdiepende debatten worden uitgevoerd in onder andere Amsterdam, Den Haag en Amersfoort en hebben een groot bereik. De debatten worden geleid door bij Trias Pedagogica opgeleide coaches. KIS interviewde de directeur van Trias Pedagogica: **Podcast aflevering 3 (2020): gesprek met Abdellah Mehrzaz over de rol van vaders in de opvoeding.**

De methodiek Opvoeddebatten met migrantenvaders en de verdiepingsdebatten zijn in samenwerking met KIS onderzoekers Trees Pels en Marjolijn Distelbrink (opnieuw) beschreven en onderbouwd in 2021/22.

Zie: **Tools/Methodieken: Interventies - Trias Pedagogica - onafhankelijk adviesbureau voor interculturele pedagogiek en opvoeding & vaderschap.**

Bewustwording en kennis voor professionals in reguliere organisaties

Voor medewerkers in reguliere organisaties kan het heel nuttig zijn deskundigheidsbevordering te organiseren op het gebied van diversiteitsgevoelig werken. Een mooie eerste stap hiervoor is de teambijeenkomst '**Wardenopvoeding in diversiteit**', ontwikkeld door KIS. Dit is een toolbox met werkvormen met een powerpoint met filmpjes, een handleiding en achtergrondinformatie. De toolbox is te gebruiken in teamoverleggen van wijkteams, welzijnsorganisaties, CJG's et cetera. De toolbox stimuleert reflectie bij werknemers op de 'bril' die zij soms op hebben als ze met ouders in gesprek gaan en op waar die bril vandaan komt. Daarnaast helpt de toolbox om aan de hand van filmpjes je als professional te verplaatsen in de leefwereld van ouders met een migratieachtergrond en thema's die voor ouders belangrijk zijn, zoals religie of discriminatie. De toolbox ondersteunt het gesprek daarover met elkaar, waardoor medewerkers elkaar nadien beter kunnen vinden op praktijkkennis rond de genoemde thema's. De teambijeenkomst is ontwikkeld in samenwerking met o.a. de Ouder- en Kindteams Amsterdam. In 2022 is de teambijeenkomst uitgevoerd bij Delft Support, en daar intussen opgenomen als terugkerend thema voor medewerkers en in de scholing van nieuwe medewerkers. (Meer info: mdistelbrink@verwey-jonker.nl).

Kennis over de vraagstukken die voor ouders belangrijk zijn

Het rapport **Moeders van de tweede generatie: hun waarden en behoeften aan steun** (2020). Dit rapport doet verslag van interviews met zo'n 40 in Nederland opgegroeide moeders met een migratieachtergrond. Via de interviews is onderzocht hoe deze ouders de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen beleven, wat zij hierin belangrijk vinden, en waar zij behoefte aan hebben met betrekking tot steun bij de opvoeding.

Het rapport **Opvoeding in gezinnen van statushouders. Uitdagingen en ondersteuningsbehoeften** (2021) doet verslag van een onderzoek onder sleutelpersonen die ingaan op de vragen die statushouders hebben over de opvoeding, en hoe daarop in te spelen.

Ook in enkele podcasts wordt ingegaan op de vragen van ouders met een migratieachtergrond en wat nodig is om hen goed te ondersteunen bij specifieke vraagstukken. Bijvoorbeeld een aflevering van de podcastserie 'De opvoedshow' van Bastin Alexander met Marjolijn Distelbrink. **Marjolijn Distelbrink praat in 'De Opvoedshow' over vragen van ouders met een migratieachtergrond.**

Of de podcast in de serie 'Liefde kent geen dwang'. **Podcast: Marjolijn Distelbrink over opvoedproblemen als motief voor achterlating**

Zie ook het artikel **Houd rekening met de leefwereld van de ouders.**

Ondersteuning bij specifieke onderwerpen

Toolkit Shame sexting voor professionals (2021)

Ouders hebben behoefte aan concrete steun van sociaal professionals bij hun vragen rond shame sexting, ook in relatie tot hun religie. Elk jaar worden jongeren in Nederland slachtoffer van shame sexting: het ongewenst online verspreiden van (gemanipuleerd) seksueel getint beeldmateriaal. Meisjes met een Turks-, Marokkaans- of Hindoestaans-Nederlandse achtergrond lopen verhoogd risico, ook vanwege het belang dat de gemeenschap hecht aan hun seksuele eer. Dit maakt hen extra kwetsbaar voor chantage en misbruik en ook lopen zij kans op verstoting of ander eengerelateerd geweld. Professionals ervaren vaak onzekerheid over hoe ze dit thema, op een cultuursensitieve manier, kunnen doen. KIS ontwikkelde een toolkit: Praten over shame sexting. De **toolkit Shame sexting voor professionals** bestaat uit een animatiefilmpje om het gesprek met ouders te openen, een overzichtskaart met links naar video's, artikelen, podcasts, websites en trainingen die helpen om de kennis en vaardigheden van professionals uit te breiden over shame sexting en culturele/religieuze sensitiviteit, en ten slotte een brochure met achtergrondinformatie:

Artikel: Hoe kunnen ouders hun kinderen helpen om te gaan met discriminatie.

Discriminatie betekent 'onderscheid maken'. In de praktijk betekent discriminatie vaak iemand ongelijk behandelen op basis van persoonlijke kenmerken, bijvoorbeeld huidskleur, religie, cultuur, sociale klasse, beperking, geslacht of seksuele voorkeur. Kinderen en tieners die worden gediscrimineerd, kunnen zich onzeker, boos of afgewezen voelen. Cecile Winkelman, directeur Families Foundation Nederland, gaat in dit artikel op de KIS website in op de vraag hoe ouders hun kinderen kunnen ondersteunen om anderen te accepteren en zelfverzekerd te reageren als ze discriminatie ervaren.

Hulp bij samenwerking met het informele of professionele partijen uit de gemeenschappen van ouders

Veel van de onderwerpen waar ouders vragen over hebben, kunnen in eerste instantie prima worden besproken in groepen met gelijkgestemden. Ouders hebben behoefte te horen hoe anderen ermee om gaan. Deels gebeuren de gesprekken in eigen groepen en volgens eigen methoden. Het is mooi om erbij te kunnen aansluiten als professionals, het vertrouwen te winnen van ouders en zo een link te kunnen leggen naar de reguliere voorzieningen. Dit vraagt wel een open en nieuwsgierige houding, en niet teveel direct denken vanuit het eigen aanbod. Professionals dienen oog te hebben voor gelijkwaardigheid en eigen perspectieven en posities van informele organisaties. KIS ontwikkelde een toolkit om niet in veel voorkomende valkuilen te trappen.

Toolkit Samenwerking tussen formele en informele opvoedondersteuning (2017)

Vrijwilligersorganisaties, waaronder migrantenzelforganisaties, kunnen een cruciale rol spelen in het ondersteunen van ouders. KIS ontwikkelde een toolkit die helpt om een brug te slaan tussen formele en informele opvoedondersteuners. Hoe verbind je hen en kunnen zij elkaar versterken?

De **toolkit** kan helpen om samen een visie te ontwikkelen op de samenwerking en om valkuilen te voorkomen, en bestaat uit een PowerPoint, handreiking voor de bijeenkomstleider en hand-outs voor de deelnemers en drie brochures, voor zowel de formele als de informele werkers en de gemeente.

Organisaties ondersteunen bij diversiteitsbeleid

We noemen tot slot enkele KIS producten die reguliere organisaties voor opvoedondersteuning kunnen helpen bij het ontwikkelen van diversiteitsbeleid en die de gemeente hen kan aanreiken.

Publicatie Wijkteams voor alle doelgroepen effectief (2017)

Uit onderzoek blijkt dat zestig procent van de Nederlandse wijkteams behoefte heeft aan ondersteuning bij diversiteitsproof werken. Ook gemeenten kunnen hierbij hulp gebruiken. KIS ontwikkelde een **interactieve pdf** die wijkteams en gemeenten helpt om het aanbod van wijkteams optimaal te laten aansluiten bij de diversiteit aan bewoners in de wijken. Dit gebeurt aan de hand van vijf bouwstenen (de werkwijze, de competenties van medewerkers, de teamsamenstelling, de samenwerking met informele netwerken in de gemeente en het proces) met voorbeelden en praktische tips.

Audit diversiteit voor organisaties

Om organisaties te helpen en goed en breed gedragen diversiteitsbeleid te ontwikkelen, heeft KIS een gratis online diversiteitsaudit ontwikkeld. Via 23 vragen op de belangrijkste kernpunten krijgen organisaties inzicht in de stand van zaken van hun eigen diversiteitsbeleid en ontvangen zij tips voor verbetering en goede voorbeelden van andere organisaties. Alle aanbevelingen zijn daarnaast terug te lezen in de **handreiking audit diversiteit**.

Over KIS

In Nederland wonen veel mensen die verschillen in etniciteit, cultuur en religie. Dat biedt kansen, maar brengt soms ook spanningen met zich mee. Hoe vormen we met elkaar een stabiele gemeenschap waarin ruimte is voor verschillen? Kennisplatform Inclusief Samenleven (voorheen Kennisplatform Integratie & Samenleving) doet sinds 2015 onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit.

Op deze manier willen we een bijdrage leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. De onderwerpkeuze bepalen we onder andere aan de hand van kennisbehoefte vanuit het werkveld en de samenleving. Ons werk richt zich vooral op beleidsmakers bij gemeenten en andere overheidsinstellingen, politici, professionals werkzaam bij maatschappelijke organisaties en migrantenorganisaties, evenals het bedrijfsleven.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Dr. M. Distelbrink
Drs. J. Achahchah
Foto's: 123rf, Zurijeta, 68227309
Uitgave: Kennisplatform Inclusief Samenleven
p/a Giessenplein 59 C
3522 KE Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van Kennisplatform Inclusief Samenleven: www.kis.nl.

ISBN 978-94-6409-249-3

© Kennisplatform Inclusief Samenleven, Utrecht 2023

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

